

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ «УНІВЕРСУМ»

ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ

**«Формування знань про композицію та її види у процесі виконання
пейзажу учнями 5 класу»**

Виконала студентка IV курсу
групи ОМфмб–1–21–4.0д
спеціальності 014 Середня освіта
ОПП Середня освіта (Образотворче
мистецтво)
ОПС фаховий молодший бакалавр
Жадан Вероніка Іванівна
Керівник: Мазов А.А.

Рекомендовано до захисту
ЦК образотворчого мистецтва
і дизайну

Протокол від 17.05.2025 р. №7
№__

Голова ЦК _____ Олена КАЗІМІРЕНКО

Захищено
Оцінка

Протокол ЕК від «__»_____ 2025 р.

Голова ЕК _____

Костянтин ЧЕРНЯВСЬКИЙ
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну НАОМА

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО КОМПОЗИЦІЮ ТА ЇЇ ВИДИ.....	6
1.1. Поняття композиції в образотворчому мистецтві.....	6
1.2. Види композиції: класифікація та характеристика.....	12
1.3. Методика навчання композиції під час виконання пейзажу.....	14
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ ТВОРЧОЇ РОБОТИ «ПІД ХМАРАМИ РЕПРЕСІЙ».....	17
2.1. Процес виникнення творчого задуму: пошук художнього образу, композиції, вибір техніки.....	17
2.2. Реалізація творчого задуму. Технологія виконання творчої роботи.....	18
ВИСНОВКИ.....	21
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	22
ДОДАТКИ.....	23

ВСТУП

Образотворче мистецтво є важливою складовою естетичного, інтелектуального та духовного розвитку особистості. Вивчення композиції, одного з основних понять у мистецтві, сприяє формуванню у школярів умінь аналізувати, творчо мислити, самовиражатися через художні образи. Особливо актуальним є питання формування знань про композицію у процесі виконання пейзажу, оскільки саме цей жанр дозволяє учням 5 класу розвивати просторове мислення, відчуття гармонії та краси навколишнього світу, навички роботи з різними художніми матеріалами.

Образотворче мистецтво є однією з найважливіших складових естетичного, інтелектуального та духовного розвитку особистості. Його вивчення у школі створює умови для гармонізації емоційної й логічної сфер діяльності учнів, сприяє розкриттю їхнього творчого потенціалу, розвитку спостережливості, уяви, образного мислення, естетичного смаку та інтересу до мистецтва. Особливе місце в системі художньої освіти посідає формування знань про композицію — ключове поняття образотворчого мистецтва, що визначає структуру твору, його цілісність, гармонію та емоційний вплив на глядача. Композиція є своєрідним «скелетом» художнього твору, завдяки якому всі елементи підпорядковуються основній ідеї, створюючи єдність і завершеність образу.

Вивчення композиції у процесі виконання пейзажу особливо актуальне для учнів 5 класу, оскільки саме цей жанр дає змогу розвивати просторове мислення, відчуття гармонії та краси навколишнього світу, навички роботи з різними художніми матеріалами. Пейзаж як жанр живопису органічно поєднує практичну роботу з композиції, малюнка, кольорознавства, дозволяє учням навчитися цілісно бачити предмети та явища довкілля, виділяти головне, узагальнювати другорядні деталі, передавати характер і настрій природи. Саме

у процесі створення пейзажної композиції школярі опановують основи реалістичного зображення, перспективи, пропорцій, світлотіні, розвивають окомір, зорову пам'ять, спостережливість.

Формування знань про композицію та її види у процесі виконання пейзажу сприяє не лише оволодінню технічними навичками, а й розвитку естетичної культури, творчої активності, здатності до самовираження та самовдосконалення. Такий підхід відповідає сучасним вимогам гуманізації освіти, забезпечує всебічний розвиток особистості, формує у школярів вміння адекватно оцінювати естетичні та художні якості творів, сміливо втілювати власні почуття у творчих роботах.

Відповідно, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю удосконалення методики формування композиційних умінь у школярів, підвищення ефективності навчального процесу з образотворчого мистецтва, а також потребою у розвитку творчого потенціалу учнів середньої ланки школи. Саме тому питання формування знань про композицію та її види у процесі виконання пейзажу учнями 5 класу є важливим і своєчасним у сучасній педагогічній практиці.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, методів і прийомів, які забезпечують ефективне формування знань про композицію та її види у процесі виконання пейзажу учнями 5 класу.

Об'єктом дослідження виступає навчально-виховний процес з образотворчого мистецтва у 5 класі загальноосвітньої школи.

Особлива увага приділяється тому, як організовується навчання, які методи використовуються вчителем, як учні сприймають і засвоюють нові знання у процесі виконання творчих завдань.

Предметом дослідження є процес формування знань про композицію та її види (центровану, симетричну, асиметричну, діагональну, трикутну, горизонтальну, вертикальну тощо) у процесі виконання пейзажу.

Досліджується, як учні засвоюють поняття композиції, як застосовують ці знання під час створення власних пейзажних робіт, які труднощі виникають і як їх можна подолати.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми формування композиційних знань учнів середньої школи.
2. Охарактеризувати та класифікувати види композиції.
3. Дослідити існуючі методики навчання композиції у процесі виконання пейзажу.
4. Розробити та обґрунтувати систему вправ, завдань і прийомів для формування знань про композицію та її види у 5 класі.
5. Розкрити процес виконання творчої роботи «Під хмарами репресій»

Методи дослідження: теоретичний аналіз педагогічної та мистецької літератури з теми дослідження, вивчення педагогічного досвіду.

Теоретичне значення полягає у поглибленні наукових уявлень про процес формування знань про композицію у школярів, уточненні змісту поняття «композиція» та її видів у контексті шкільної мистецької освіти.

Практичне значення полягає у створенні ефективної системи вправ, завдань і методичних рекомендацій для вчителів образотворчого мистецтва, які сприятимуть формуванню у п'ятикласників ґрунтовних знань про композицію та її види.

Структура дипломного проєкту зумовлена метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи — 28 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО КОМПОЗИЦІЮ ТА ЇЇ ВИДИ

1.1. Поняття композиції в образотворчому мистецтві

Композиція — це розташування фігур, форм, ліній та об'єктів у певному порядку. Вона зустрічається в живописі, скульптурі, музиці та кіно. Наприклад, музикант створює пісню, записуючи різні інструменти та вокал, розташовуючи музику в тому порядку, який звучить найкраще. Так само фотограф намагається зробити найкращий знімок, змінюючи ракурс та спираючись на правила композиції [5].

Композиція присутня й в інших аспектах життя. Дитина, наприклад, намагатиметься на своєму малюнку розмістити кольорові плями так, щоб це виглядало привабливо для неї.

Композиція нерозривно пов'язана із мистецтвом на будь-якому рівні майстерності. Діти дотримуються певних правил, які перейняли у батьків або бачили в книжках. Часто можна побачити, як діти починають свою художню подорож із простих малюнків, наприклад, сонця у вигляді жовтого кола з лініями, які символізують промені. Діти зазвичай розташовують сонце у верхньому куті малюнка і заповнюють решту простору будиночком, хмарами чи людьми. Це один із найперших композиційних шаблонів, які засвоюються в ранньому віці.

Озираючись на історію мистецтва, можна побачити, що люди починали малювати так, як сьогодні це роблять діти, використовуючи спрощені форми, і з часом перейшли до більш складних та реалістичних композиційних рішень.

Втім, композиція з самого початку була важливою складовою художньої творчості — наприклад, первісні люди, створюючи наскельні малюнки, мали планувати, де саме розмістити відбитки рук на стіні печери (Додаток А, рис. 1).

У сучасному світі митці наполегливо працюють над численними композиційними ескізами, використовуючи сучасні технології, такі як 2D- і 3D-програми або фотографію.

Протягом тисяч років історії людство старанно вдосконалювало художню майстерність, кожного разу намагаючись зафіксувати життя, історію чи уяву, досягаючи дедалі кращих результатів.

Навіть за кілька століть можна побачити, наскільки змінилася композиція: від простих, «пласких» картин XIV століття до зображень із більшою перспективою та чітко визначеними фокусними точками у XV столітті і до картин із ще більшою глибиною та складністю композиції у XVII столітті.

Ще через двісті років з'явилися картини, які зображували битви з кожною деталлю, що мала символічне значення, як, наприклад, робота Яна Матейка, написана у 1878 році.

Золотий перетин

Золотий перетин (також відомий як божественний перетин) — це співвідношення особливого прямокутника, де довша сторона у 1.61803398875 разів більша за коротшу сторону.

Золотий перетин можна перекласти на лінію, розділену на довгу і коротку частини, де загальна довжина лінії, поділена на (a), має те саме співвідношення, що й (a), поділена на (b) — обидва дають результат 1.618.

Золотий перетин є одним із ключів до створення ідеально збалансованої композиції. Найближчим прикладом є людська анатомія. Якщо виміряти кисть руки і прийняти її довжину за 1, то передпліччя буде дорівнювати довжині кисті, помноженій на 1.61803398875 (позначається грецькою літерою ϕ).

Золотий перетин також застосовують в мистецтві. Вперше його використовували в античній архітектурі. Наприклад, Фідій (500–432 рр. до н.е.), грецький скульптор і математик, вивчав і застосовував його до створення скульптур для Парфенона.

Мабуть, найвідоміше використання золотого перетину належить Леонардо да Вінчі. У своїх анатомічних малюнках він орієнтувався на цю пропорцію. Його роботи демонструють, наскільки глибоко митець досліджував пропорції людського тіла (Додаток А, рис. 2). Це відкриття піднесло художні знання про анатомію людини на новий рівень. Навіть через багато років після творчості да Вінчі його роботи й досі використовуються як орієнтир.

Золотий перетин — це одна з основ, з якими має бути знайомий кожен митець. Він допомагає вирішувати багато питань під час створення творів мистецтва, наприклад, де розмістити об'єкт. Будь-яку відстань між об'єктами на картині можна визначити, використовуючи пропорції золотого перетину. Наприклад, дерево у пейзажі буде набагато приємніше сприйматись, якщо використати золотий перетин для встановлення відстані між деревом і краєм полотна. Також можна застосувати ці пропорції до форми самого дерева.

Спіраль Фібоначчі

Спіраль Фібоначчі є продовженням золотого перетину. Це візуальне представлення послідовності Фібоначчі — ряду певних чисел: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34... Кожне наступне число утворюється додаванням двох попередніх. Багато джерел стверджують, що послідовність вперше була відкрита або «винайдена» італійським математиком Леонардо Фібоначчі, який народився близько 1170 року нашої ери (Додаток А, рис. 3).

Спіраль Фібоначчі розташована всередині прямокутника. Вона малюється в межах квадратів, з'єднуючи кути, сторони яких відповідають зростаючим числам із послідовності Фібоначчі (тобто 1×1 , 2×2 , 3×3 , 5×5 , 8×8 тощо). Квадрати ідеально поєднуються, оскільки співвідношення між числами у послідовності Фібоначчі дуже близьке до золотого перетину.

Хоча математичне пояснення може здаватися складним, спіраль Фібоначчі можна просто уявити як орієнтир для створення композиції. Прямокутник можна використовувати як просте розташування, що

забезпечить кращі пропорції картини; спіраль Фібоначчі додає гармонії та привертає увагу глядача до фокусної точки картини.

Спіраль Фібоначчі протягом багатьох століть використовувалася як орієнтир для митців. Вона знаходила застосування у різних галузях, таких як архітектура, скульптура, живопис та інженерія. Хоча послідовність Фібоначчі була відкрита у 1170 році нашої ери, перший помітний її зразок використовувався у 495–429 роках до нашої ери в Парфеноні в стародавніх Афінах (Додаток А, рис. 4).

Люди, як правило, слідуєть за божественністю природних форм, і оскільки спіраль Фібоначчі можна спостерігати в таких речах, як мушлі равликів та соняшники, ці об'єкти, можливо, були предметом аналізу ще в давнину.

Як і золотий перетин, спіраль Фібоначчі є фундаментальною технікою, яка завжди працює і може допомогти у створенні класичної сцени, використовуючи класичні методи.

Правило третин

Правило третин — це керівництво з композиції, яке широко використовують художники, фотографи, кінематографісти та дизайнери. Ідея полягає в тому, щоб створити більш збалансовану й приємну композицію, де додатковий порожній простір допомагає зосередити погляд глядача на головному об'єкті зображення.

Правило третин передбачає розташування об'єкта в лівій або правій третині зображення, залишаючи інші дві третини більш відкритими. Вперше воно було описане у 1797 році Джоном Томасом Смітом у його книзі *Remarks on Rural Scenery*. Звісно, багато художників використовували цю техніку, свідомо чи ні, ще до публікації книги Джона Томаса Сміта. На зображенні показано використання не лише золотого перетину, а й сітки за правилом третин. Щогли головного корабля вирівняні по лівій лінії, сам корабель розташований у центрі однієї третини зображення, тоді як інші кораблі

заповнюють протилежну третину, врівноважуючи композицію (Додаток А, рис. 5).

Композиція є більш гнучкою, ніж може здаватися на перший погляд. На додаток до золотого перетину, спіралі Фібоначчі та правила третин, можна використовувати інші елементи, такі як форма, масштаб, ритм, перспектива, колір та контраст, щоб впливати на композицію.

Ритм і рух

У композиції використання ритму і руху означає розташування подібних форм, таких як об'єкти чи мазки пензля, для створення потоку та спрямування погляду в певному напрямку. Дуже часто це допомагає привернути увагу до фокусної точки, хоча бувають винятки. Ритм і рух також можуть використовуватися для створення напруження та атмосфери. Хорошим прикладом цього є роботи Вінсента ван Гога. Він будував свої композиції, використовуючи спрямовані мазки пензля, створюючи незвичну атмосферу. Подібний підхід до композиції можна помітити на багатьох картинах Едварда Мунка (Додаток А, рис. 6) та у творчості Клода Моне (Додаток А, рис. 7).

Перспектива

Перспективу можна використовувати як інструмент для побудови композиції багатьма способами. Один із важливих видів — це повітряна перспектива. Це атмосферний ефект, коли об'єкти, що знаходяться ближче до глядача, здаються більш контрастними, деталізованими та насиченими. Об'єкти, які знаходяться далі, мають менший контраст, менше деталей і меншу насиченість, створюючи ілюзію глибини.

Повітряна перспектива ділить сцену на плани, додаючи глибину.

Інший спосіб використання перспективи в композиції — це лінійна перспектива, яка базується на уявних паралельних лініях, що зникають у напрямку до однієї або декількох точок сходу.

Завдяки своїй простоті лінійна перспектива є чудовим інструментом для створення ширшої та складнішої композиції. Одна точка сходу ідеально

підходить для побудови композиції, де фокусна точка знаходиться в центрі. Також часто використовують перспективу із двома або ж трьома точками сходу.

Ці методи корисні для створення архітектурних сцен, де чітко видно поділ між точками зникнення та всі лінії, що сходяться, створюючи більше глибини у сцені. Лінійну та повітряну перспективу можна використовувати одночасно, щоб додати ще більше глибини та реалізму до картини.

Контраст

Можна привернути увагу до певної частини картини, збільшуючи контраст у цій області композиції. Контраст може проявлятися у таких формах, як колір, тональність, текстура, форма та розмір.

Колір

Колір завжди був одним із найважливіших елементів у живописі. Завдяки правильному освітленню він може створювати неймовірні зміни настрою. Ніжні переходи між тонами можуть додати спокійну та гармонійну атмосферу, тоді як різкі кольори з більшим контрастом можуть кардинально змінити настрій картини.

Наприклад, картини (Додаток А, рис. 8) належать одному художнику. Клод Моне написав одну й ту саму будівлю з дуже схожого ракурсу, але у два різні часи доби, використовуючи дві різні колірні палітри. Те, що одразу можна помітити, — це те, наскільки різняться настрої в обох картинах.

Протягом історії мистецтва колір також використовували символічно. Один із найяскравіших прикладів символізму кольору — «Бачення після проповіді» Поля Гогена (Додаток А, рис. 9). Гоген використовував червоний як домінуючий колір, щоб представити небезпеку та насильство в боротьбі між Яковом та ангелом. Крім використання для створення настрою та символізму, колір також може змінювати або формувати композицію. Важливо пам'ятати, що колір може допомогти створити гармонійну,

збалансовану композицію або зруйнувати баланс і додати хаос у зображення [10].

1.2. Види композиції: класифікація та характеристика

Композиція в образотворчому мистецтві - це система організації елементів твору, яка забезпечує його цілісність, гармонію та виразність. Види композиції класифікують за різними ознаками: розташуванням елементів у просторі, характером взаємодії, ступенем організованості, а також за принципами побудови. Нижче розглянемо основні види композиції, їхню класифікацію та характеристику [6].

Фронтальна композиція

Фронтальна композиція характеризується розміщенням елементів на площині в горизонтальному та вертикальному напрямках відносно глядача. Вона широко використовується у живописі, графіці, декоративно-прикладному мистецтві. Особливістю фронтальної композиції є її площинність, рельєфність і сприйняття з одного ракурсу. Такий вид композиції надає твору статичності та впорядкованості.

Об'ємна композиція

Об'ємна композиція передбачає наявність форми, яка має замкнену поверхню й може сприйматися з різних боків. Вона характерна для скульптури, архітектури, дизайну предметів. Об'ємна композиція буває симетричною (з однаковим розташуванням елементів щодо осі) або асиметричною (з вільним розміщенням елементів, що створює динаміку та багатогранність образу).

Глибинно-просторова композиція

Глибинно-просторова композиція поєднує матеріальні елементи, об'єми, поверхні та простір між ними. Вона створює ілюзію глибини, перспективи, багатоплановості, часто використовується у пейзажі та монументальному

живописі. Така композиція дозволяє художнику передати просторові відносини між об'єктами та їхню взаємодію з навколишнім середовищем.

Замкнена (закрита) композиція

У замкненій композиції всі елементи зосереджені всередині певних меж, що утримують увагу глядача на центральному об'єкті чи групі об'єктів. Така композиція створює відчуття завершеності, гармонії, врівноваженості. Прикладом може бути портрет чи натюрморт, де всі предмети розташовані в межах полотна.

Відкрита композиція

Відкрита композиція характеризується тим, що елементи твору виходять за межі зображення, створюючи враження продовження простору. У таких композиціях відсутній чіткий центр, а погляд глядача може вільно рухатися по всій площині. Відкриті композиції часто використовуються у пейзажах, батальних сценах, де важливо передати рух, простір, багатоплановість.

Симетрична композиція

Симетрична композиція базується на дзеркальному відображенні елементів відносно осі. Вона створює відчуття рівноваги, спокою, впорядкованості. Симетрія часто зустрічається в архітектурі, класичному живописі, декоративному мистецтві. Такий вид композиції підкреслює урочистість, монументальність твору.

Асиметрична композиція

Асиметрична композиція не має чіткої осі чи центру симетрії. Елементи розташовуються вільно, але підпорядковуються загальній рівновазі. Асиметрія дозволяє створювати динаміку, напругу, рух у творі, робить композицію більш живою та виразною. Вона широко використовується у сучасному мистецтві, пейзажах, жанрових сценах.

Статична композиція

Статична композиція вирізняється стійкістю, врівноваженістю, відсутністю руху. Елементи розташовані симетрично або близько до центру,

що створює відчуття спокою, стабільності, завершеності. Така композиція часто використовується для передачі урочистості, монументальності.

Динамічна композиція

Динамічна композиція, навпаки, передає рух, напруження, зміну станів. Вона досягається за рахунок асиметрії, діагоналей, ритмічного чергування елементів, контрастів. Динаміка в композиції викликає у глядача емоційний відгук, відчуття енергії, дії.[9]

1.3. Методика навчання композиції під час виконання пейзажу

Методика навчання композиції під час виконання пейзажу для учнів 5 класу має бути комплексною, враховувати вікові особливості та базуватися на активних методах навчання. Її мета – не лише ознайомити з теоретичними основами композиції, а й навчити застосовувати ці знання на практиці, розвивати творче мислення та уяву.

Теоретична підготовка

На початковому етапі учні знайомляться з основними поняттями: композиція та її роль у творі образотворчого мистецтва, види композиції, елементи композиції, закони композиції тощо.

Для кращого засвоєння матеріалу використовуються наочні матеріали: репродукції картин відомих художників, схеми, таблиці, мультимедійні презентації. Важливо аналізувати конкретні приклади пейзажів, звертаючи увагу на композиційні рішення, використані художником.

Практичні вправи та завдання

Практичні заняття є невід'ємною частиною методики навчання композиції. Вони мають бути спрямовані на розвиток умінь застосовувати теоретичні знання на практиці, експериментувати з різними композиційними схемами, знаходити власні творчі рішення.

Види практичних вправ:

1. Композиційні ескізи:

- Створення декількох варіантів композиційних ескізів одного й того ж пейзажного мотиву з використанням різних видів композиції (наприклад, симетричної та асиметричної).
- Виконання лінійних ескізів, де акцент робиться на розташуванні основних елементів пейзажу (лінії горизонту, дерев, гір, водойм).

2. Вправи на ритм і пропорції:

- Створення пейзажних композицій з використанням ритмічного повторення елементів (наприклад, ряд дерев, хвилі на воді).
- Визначення пропорційних співвідношень між різними планами пейзажу (передній, середній, задній).

3. Вправи на світлотінь і колір:

- Створення пейзажних композицій з використанням контрастів світла й тіні для виділення головного об'єкта.
- Експерименти з кольоровою гамою для передачі певного настрою (наприклад, тепла осіння гама, холодна зимова гама).

4. Створення пейзажних композицій за уявою:

- Виконання пейзажу на основі власних спогадів, вражень від побаченого.
- Створення фантастичного пейзажу з використанням нереальних елементів, кольорів.

5. Аналіз та обговорення:

- Організація виставок учнівських робіт з подальшим обговоренням та аналізом композиційних рішень.
- Залучення учнів до самооцінювання та взаємооцінювання робіт.

Методичні прийоми та засоби

Для ефективного навчання композиції використовуються різноманітні методичні прийоми та засоби:

- Пояснення та демонстрація: учитель пояснює теоретичний матеріал, демонструє приклади, показує способи виконання практичних завдань.
- Бесіда: обговорення композиційних рішень у відомих картинах, аналіз учнівських робіт.
- Проблемні завдання: постановка перед учнями завдань, які потребують самостійного пошуку композиційних рішень.
- Ігрові методи: використання ігор та інтерактивних вправ для засвоєння знань про композицію.
- Індивідуальний підхід: врахування індивідуальних особливостей та здібностей кожного учня.
- Використання ТЗН (технічних засобів навчання): застосування комп'ютерних програм, мультимедійних презентацій, відеоматеріалів [8].

Особливості навчання учнів 5 класу

Учні 5 класу мають певні вікові особливості, які необхідно враховувати при навчанні композиції. У цьому віці діти:

- Мають розвинену уяву та фантазію.
- Здатні до аналізу та порівняння.
- Цікавляться новим та незвичайним.
- Потребують підтримки та заохочення.

Тому методика навчання композиції для учнів 5 класу має бути:

- Наочною та зрозумілою.
- Цікавою і захоплюючою.
- Спрямованою на розвиток творчого мислення та уяви [4].

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ ТВОРЧОЇ РОБОТИ «ПІД ХМАРАМИ РЕПРЕСІЙ»

2.1. Процес виникнення творчого задуму: пошук художнього образу, композиції, вибір техніки

Процес створення картини «Під хмарами репресій» розпочався з глибокого осмислення трагічних сторінок історії, коли людські долі опинилися під загрозою тоталітарного тиску. Художній задум виник як емоційна реакція на тему репресій, що залишили глибокий слід у колективній пам'яті українського народу. Відчуття напруги, страху та безсилля, які супроводжували людей у ті часи, стали основою для формування образної системи майбутнього твору.

Постановка проблеми та ідеї

Зародження ідеї картини відбулося на перетині особистих рефлексій та вивчення історичних джерел. Основне завдання полягало у створенні композиції, яка б не лише ілюструвала події, а й передавала внутрішній стан людини, її драму та прагнення до свободи навіть у безвихідних обставинах. Важливо було знайти такий художній образ, який би максимально точно відобразив атмосферу страху й безнадії, але водночас залишив простір для співпереживання та надії.

Пошук художнього образу та композиції

Пошук художнього образу розпочався зі спостережень, замальовок і аналізу творів, присвячених темі репресій. Було важливо уникнути прямої ілюстративності, натомість прагнути до узагальненого, символічного вирішення. У композиції картини центральне місце займає фігура людини, яка підносить руку — цей жест може трактуватися як спроба опору або прощання з минулим життям. Простір навколо персонажів наповнений тривожними кольорами вечірнього неба, що символізують навислу загрозу («хмари

репресій»). Динаміка фігур, їхні пози та взаємодія підкреслюють драматизм ситуації та підсилюють емоційний вплив на глядача.

Вибір техніки виконання

Для реалізації задуму було обрано техніку олійного живопису, яка найбільше відповідає поставленим завданням. Олійні фарби дозволяють досягти глибини колориту, багатошаровості. Саме ці властивості дають змогу передати складний психологічний стан персонажів, атмосферу напруження та невизначеності. Обираючи техніку виконання творчої роботи за приклад було взято роботи українських митців, таких як Микола Пимоненко (Додаток Б, рис. 1), а також Костянтин Трутовський (Додаток Б, рис. 2).

У роботі над картиною застосовувалися як багатошарові, так і одношарові прийоми. Спочатку був виконаний підмальовок із розміткою основних композиційних ліній і тональних плям. Далі — поступове нашарування фарби, деталізація фігур і навколишнього середовища. Техніка лесування дозволила створити ефект прозорості, а пастозні мазки — підкреслити фактурність окремих елементів, таких як хмари чи одяг персонажів.

2.2. Реалізація творчого задуму. Технологія виконання творчої роботи

Пошуковий етап

Реалізація творчого задуму картини «Під хмарами репресій» розпочалася з тривалого етапу пошуку композиційного рішення та виразних художніх образів. Було розглянуто кілька ескізних варіантів (Додаток Б, рис. 3-4), перш ніж вдалося знайти оптимальне розташування фігур і предметів, яке б найкраще передавало драматизм і трагізм зображуваної події. Особливу увагу було приділено виразності поз і жестів персонажів, їхній взаємодії та емоційному наповненню (Додаток Б, рис. 5).

Мініфотосесія з натури

Для більш детального вивчення пластики людського тіла та створення реалістичних образів було проведено мініфотосесію з натури. Одногрупники позували в різних ракурсах, відтворюючи ключові моменти композиції. Це дозволило більш точно передати анатомічні особливості, динаміку рухів і взаємозв'язок фігур у просторі.

Технологічна послідовність виконання

Робота над картиною відбувалася поетапно з дотриманням класичної технології олійного живопису:

Підготовка полотна: Полотно було проклеєне та заґрунтоване білим акриловим ґрунтом для забезпечення кращого зчеплення фарби з поверхнею.

Ескіз: На полотно було нанесено ескіз олійною фарбою червоного теплого кольору (кармін). На цьому етапі уточнювались деталі композиції, розташування фігур і предметів, їх пропорції та взаємозв'язок (Додаток Б, рис. 6).

Імприматура: Після висихання ескізу на підготовлене полотно було нанесено тонкий шар розведеної олійної фарби теплого відтінку (вохра). Імприматура слугувала для створення загального тонального фону. Вона також допомогла уникнути надмірної білизни полотна, що полегшило подальшу роботу з кольором (Додаток Б, рис. 7).

Основний живопис: Наступним етапом став основний живопис, який виконувався олійними фарбами в кілька шарів. Спочатку було прокладено основні кольорові плями, визначено загальний колорит і тональність картини. Поступово додавалися деталі, уточнювались форми, пропрацьовувалися світлотіні (Додаток Б, рис. 8).

Фон: Робота над фоном розпочалася з прописування великих площин неба та землі. Кольори нашаровуються широкими мазками, з плавними переходами та нюансами. Для створення відчуття глибини простору використовувалися прийоми повітряної перспективи.

Фігури: Поступово промальовувалися фігури людей. Особлива увага приділялася передачі їхнього емоційного стану, виразності облич і жестів. Для досягнення реалістичності використовувалися багат шарові техніки, починаючи з темних тонів і поступово переходячи до світлих.

Лесування: На завершальному етапі було застосовано лесування — техніка нанесення тонких шарів прозорих фарб для посилення глибини кольору, створення ефекту світіння та легкості. Лесування допомогло пом'якшити переходи між кольорами, надати картині більшої живописності та емоційності (Додаток Б, рис. 9).

Використані техніки та матеріали

- Полотно на підрамнику, проклеєне та заґрунтоване акриловим ґрунтом;
- Олійні фарби різних кольорів (виробництва Rosa);
- Розчинник для олійних фарб;
- Пензлі різних розмірів і форм (плоскі, щетинні та синтетичні).

Тож, завдяки використанню класичної техніки олійного живопису, ретельному опрацюванню деталей і емоційній насиченості кольорів, вдалося створити виразний художній образ, що передає трагізм подій та викликає співпереживання у глядача. Картина «Під хмарами репресій» є результатом поєднання творчого задуму, професійних навичок і глибокого емоційного переживання теми.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дипломної роботи було всебічно розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування знань про композицію та її види у процесі створення пейзажу учнями 5 класу. Аналіз науково-методичної літератури дозволив визначити ключові поняття композиції, класифікувати її основні види та охарактеризувати їхню роль у художньому творі.

Практична частина роботи була присвячена поетапному розкриттю процесу виконання творчої роботи «Під хмарами репресій» у техніці олійного живопису. Детально описано виникнення творчого задуму, пошук художнього образу, розробку композиції, вибір техніки та послідовність виконання живописної роботи. В результаті було доведено, що поєднання класичних і сучасних прийомів, а також індивідуальний підхід до організації творчого процесу, забезпечують глибоке розкриття теми, емоційну виразність та цілісність художнього образу.

Отримані результати підтверджують, що формування знань про композицію у процесі виконання пейзажу сприяє не лише розвитку технічних навичок, але й формує у школярів здатність до самовираження, критичного мислення та естетичного сприйняття дійсності. Запропоновані у роботі методичні рекомендації та вправи можуть бути використані вчителями образотворчого мистецтва для підвищення ефективності навчального процесу та стимулювання творчого потенціалу учнів.

Проведене дослідження підтвердило актуальність обраної теми та її значення для сучасної педагогічної практики. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на розширення системи вправ, впровадження інтерактивних технологій та вивчення впливу різних жанрів мистецтва на формування композиційних умінь у школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоусов О. Малювання з натури в сучасному мистецтві. Київ: Вид-во Мистецтво, 2019. 192 с.
2. Дерябіна Н. Технології малювання: традиційні та сучасні методи. Харків: Вид-во Ранок, 2018. 240 с.
3. Гур'єва М. Основи малювання: Техніки та методики. Харків: Вид-во Арт-Преса, 2018. 224 с.
4. Лемешева Н., Кондратюдтук Н. Методика навчання мистецтва (образотворче мистецтво), 5 клас: навчально-методичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧОПООП, 2014. 124 с.
5. Масол Л. Мистецтво 6 клас (інтегрований курс). Київ: Вид-во Світоч, 2015. 208 с.
6. Половна-Васильєва О. Основи формальної композиції. Дніпро: Вид-во Роял-Принт, 2015. 34 с.
7. Ревін О. Техніки та прийоми малювання: Від класики до сучасності. Київ: Вид-во Мистецтво, 2017. 216 с.
8. Інтегроване навчання тематичний і діяльнісний підходи. URL: <https://naurok.com.ua/integrovane-navchannya-tematichniy-i-diyalnisniy-pidhodi-132030.html> (дата звернення 13.04.2025).
9. Brenda E. Middle School Book One, The Elements of Art and Composition. Colorado: Artistic Pursuit Inc., 2013. 92 p.
10. Rutkowski G., Kurtz D. E., Fowkes N., Clare J., Lay D. Artists' Master Series: Composition and Narrative. Worcester: 3DTotal Publishing, 2023. 288 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А1. Відбитки рук в печері Куевас-де-лас-Манос, провінція Санта-Крус, Аргентина

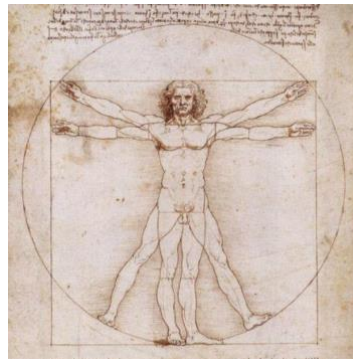

Рис. А2. «Вітрувіанська людина» (1492 р.) Леонардо да Вінчі

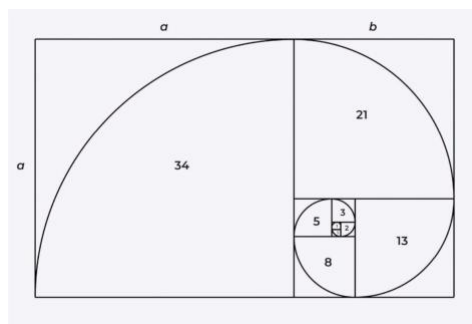

Рис. А3. Спіраль Фібоначчі

Рис. А4. «Поклоніння царів» (1502-1504 р.) Рафаеля

Рис. А5. «Без назви» (2017 р.) Грег Рутковскі

Рис. А6. «Тривожність» (1894 р.) Едвард Мунк

Рис. А7. «Будівля парламенту, захід сонця» (1903 р.) Клод Моне

Рис. А8. «Руанський собор. Фасад (захід сонця)» (1892 р.) та «Руанський собор» (1893 р.) Клода Моне

Рис. А9. «Бачення після сповіді» (1888 р.) Поль Гоген

Додаток Б

Рис.Б1. «Жертва фанатизму» (1899 р.) Микола Пимоненко

Рис.Б2. «Великдень в Малоросії» (1883 р.) Костянтин Трутовський

Рис.Б3. Пошуковий ескіз до творчої роботи

Рис.Б4. Пошуковий ескіз до творчої роботи

Рис.Б5. Кольоровий ескіз до творчої роботи

Рис.Б6. Ескіз на полотні

Рис.Б7. Імприматура та перша прописка

Рис.Б8. Основний живопис

Рис.Б9. Завершальний етап роботи